

A jó kutatási terv: kihívás és megvalósítás

Bevezetés

A felsőoktatási intézménybe való bekerüléskor számos új dologgal ismerkedik meg a hallgató. Vagy hallott róluk, vagy nem, de nem tudja, mit jelentenek. Amikor az első órán azzal szembesül, hogy projektmunkát, esettanulmányt vagy egy egyszerű prezentációt kell készítenie ahhoz, hogy teljesíteni tudja az adott tantárgyat, joggal merül fel benne a kérdés, hogy addig miért nem tanították meg, hogyan kell ezeket elkészíteni. A felsőoktatási intézmény más, mint a középiskola, mert a választott szakon a hallgatók olyan új tudásanyag birtokába jutnak, amely az érdeklődési körükbe tartozik, és sokkal speciálisabb az oktatás is, ezért nekik is máshogy kell teljesíteniük az órákon. Fontos megismerniük az említett munkafajtákat, mert ezek az alapjai a jó kutatási terv elkészítésének.

Ebben a fejezetben szó lesz arról, hogy mi is a kutatási terv, hogyan kell felépíteni, mik a kihívások a megírásában, és hogyan lehet tudatosan, már az első évtől kezdve úgy dolgozni, hogy tanulmányait az ember minőségi szakdolgozattal, diplomamunkával zárhassa.

A kutatási terv és a tudományos kutatás közti hasonlóság

A kutatási terv a lényegre összpontosít, és felvázolja egy kutatás legfontosabb lépéseit – sokkal precízebben, mint egy projektmunka vagy esettanulmány.

A kutatási terv elkészítését úgy is fel lehet fogni, mint egy ház tervezését. A ház felépítését is alaposan meg kell tervezni: szükséges hozzá egy jó alaprajz, amely a későbbiek során támpontot ad, ha elakadnánk az építkezés egy-egy fázisában. Meg kell tervezni mindent a legalsó téglától egészen az utolsó tetőcserép felhelyezéséig. Így kell egy kutatási tervre is tekinteni, mert ezáltal fog biztos alapokon állni a „ház”. Pontos képet lehet adni a kutatási terv elkészítése során arról, hogy milyen vizsgálati módszerekkel, milyen kutatási eszközökkel végezzük el a kutatást, valamint a kutatás főbb lépéseit is célszerű előre megtervezni és rögzíteni.

Boncz Imre a következőképpen fogalmazza meg a tudományos kutatás lényegét: „[a] tudományos kutatás során a kutató a kutatási probléma, kérdésfelvetés meghatározása után tervezetten, szabályszerűen adatokat gyűjt, az adatokat feldolgozza, elemzi és a tudományos publikációk elvárt tartalmi elemei és formája szerint közzéteszi mások számára.”¹ Tehát a tudomány lényege az, hogy mások által még ki nem mondott, nem bizonyított új eredményt hozzon létre, és ez az eredmény mások számára is hasznos információval szolgáljon. Ezenfelül a tudományos kutatásnak biztosítania kell a felállított hipotézis bizonyítására vagy megcáfolására szolgáló elemeket. Fontos, hogy nemcsak a kutatáshoz, de a kutatás folytatásához is szükségesek a hipotézisek.

A tudomány a tudományos gondolkodás által fejlődik, és halad a maga útján. Egy tudományos kutatás eredménye önmagában azonban nem megoldás az adott problémára. Segít viszont a vizsgált jelenséget megérteni, jellemzőit megismerni, ezzel együtt elfogadni vagy elutasítani az addig ismert tényeket. Vagyis a kutatások célja az, hogy jól meghatározott célok érdekében bővítsük, frissítsük az ismereteinket.

Tudományos kutatást nemcsak tudósok végeznek vagy végezhetnek, hanem egyetemi hallgatók is. A valóságban sokféle céllal és sokféle kutatásra vállalkozhatnak az emberek. Ide tartozik például a szakdolgozat, a tudományos diákköri munka elkészítése vagy a tudományos fokozat megszerzéséhez szükséges PhD-értekezés megírása is. Éppen ezért a tudományos kutatás módszertanának ismeretére sokaknak szüksége lehet annak érdekében, hogy kutatómunkájuk eredményei megalapozott következtetésekhez vezessenek. Emellett a kutatásmódszertan fortélyai azoknak is fontosak lehetnek, akik nem vesznek részt a kutatásokban, mert ahhoz, hogy kritikusan olvassanak egy szakcikket, vagy fogadjanak el egy újonnan közölt tudományos eredményt, ismerniük kell a kutatások helyes módszertanát.

A tudományos kutatás nehézségei

Azonban a kutatási tervben foglaltakhoz képest a tudományos kutatás megvalósításakor számos nehézséggel találkozhatja szemben magát a vizsgálatot végző egyén. Például ha emberek körében végez tudományos vizsgálódást, akkor a vizsgálatok nehezen ismételhetők meg – nem önmagában a kutatás költségei miatt, hanem

¹ BONCZ 2015: 10.

azért, mert a résztvevők egy új időpontban már részben vagy teljesen más élet-helyzetben lehetnek, mint az első vizsgálat során. Így a változások gyakran nem a vizsgált okok miatt következnek be, hanem ezeken kívül álló dolgok miatt. További nehézség lehet az is, ha a vizsgálati csoportokat különböző személyek értékelik, az egyes tényezőket a vizsgálók másként kategorizálják, mivel ez megváltoztatja az eredményeket.

Fontos, hogy a tudományos kutatásokban szereplő személyek esetében mindig gondoskodni kell a személyes adatok védelméről. Ez is gyakran okoz problémát a kutatások megvalósítása során, mert így nem biztosítható a vizsgált sokaság pontos meghatározása. Alapvető követelmény továbbá, hogy minden résztvevő anonim maradjon, és önként vállalja a kutatást. Ez is az adatvédelemhez tartozik. Emellett egyértelműen garantálni kell a résztvevők jogait és biztonságát: a kutatás során ezek nem sérülhetnek.

A kutatási probléma és a téma körülhatárolása

A kutatási folyamat legmeghatározóbb kérdése az, hogy milyen témakört választ a kutató a vizsgálata tárgyának. A témaválasztáshoz az alábbi szempontokat célszerű figyelembe venni:

- a kiválasztott témakör illeszkedik-e a kutató érdeklődési köréhez;
- a kiválasztott témakörhöz legyen elegendő és elérhető szakirodalom vagy esetlegesen egy olyan kutató, aki a témakörben jártas, és szakmai tanácsokat adhat a kutatás megtervezéséhez és megvalósításához;
- a kiválasztott témakörben elvégzendő kutatás legyen időben és esetleges költségekben tervezhető;
- olyan esetben, ha a kutatás témavezetőt igényel (szakdolgozat, diplomamunka, PhD-disszertáció), akkor olyan személyt célszerű választani, aki az adott témakörben jártas, tapasztalt, esetlegesen elismert személy. Jó, ha a kutatók közt megvan a személyes szimpátia, az együttműködésre való hajlandóság, hiszen a kutatás megvalósításában számtalanszor kell konzultálni a választott témavezetővel. Ha nehézség, elbizonytalanodás merül fel a kutatás során, számíthat a témavezetőbe vetett bizalom.

A kutatási probléma meghatározásának egyik feltétele a vizsgálandó kérdések pontos azonosítása és a kutatói célok nyilvánvalóvá tétele. Az egyik gyakori hiba az, hogy a kutatási problémák széles körére kíván a kutató választ adni,

mert nem határozza meg előre a kutatás határait. Valójában a jól körvonalazott kutatási kérdések már félig-meddig a válaszokat is megadják, hiszen a pontosan azonosított probléma kijelöli az elérni kívánt célokat, és a szükséges adatforrásokat is. A témaválasztás, illetve a kutatási problémák és kérdések meghatározása lényegében önmagában meghatározza azt, hogy milyen típusú kutatást kell elvégezni. A kutatások egy lehetséges osztályozása alapján alap- vagy alkalmazott kutatásról, illetve az alkalmazott kutatásokon belül értékelő, akció- vagy orientációs kutatásról is lehet beszélni. Az alapkutatások célja a természetire vagy a társadalomra vonatkozó alapvető tudás és elméleti ismeretek előállítása. Ezeknél a kutatásoknál az információgyűjtés rendszerint az elméleti problémák megválaszolását célozza meg, aminek érdekében tapasztalati megfigyeléseket végeznek a kutatók. Az alkalmazott kutatások a gyakorlati kérdések megválaszolására koncentrálnak úgy, hogy a kutatási eredmények alapján viszonylag közvetlenül használható megoldásokat szolgáltatnak.

A jó kutatási terv gyakorlati felépítése

A kutatási vázlat összeállítása

A kutatási terv felépítése során érdemes pontokba szedni azt, hogy miről szeretnénk írni az anyagban. Ez lehet egy általános terv, amely mindig kéznél van, és tudjuk, hogy visszatérhetünk hozzá, ha elbizonytalanodnánk. Ha megvan az elképzelés, a legkönnyebb dolog a tartalomjegyzék felvázolása, ugyanis egy-egy elképzelés lehet egy-egy fejezet is. A tartalomjegyzékhez célszerű ragaszkodni a kutatási fázis során, mert az végig jó kiindulási pont lehet, hiszen mindig kéznél van, valamint tekinthetünk rá segítségként is, ha elakadnánk a hosszú folyamat során.

A kutatási célok meghatározása

Ezután a kutatási célok meghatározásával ajánlott továbbvinni a folyamatot, mert ez az a pont, amikor meghatározható az, hogy mi is a vizsgálat célja, és miért releváns a kutatás. Talán ez az egyik legnehezebb feladat, mert itt előre kell gondolkodni, egyben kell fejben látni a még el nem készült végkifejletet. Például ha aktuálpolitikáról szeretne írni az ember, akkor célszerű olyan témát

választani, amely egy nemrég megjelent hírhez kapcsolódik, és sok információt lehet róla találni a nemzetközi médiában is, de még nem készült róla átfogó, komplett kutatás.

Ha viszont olyan kutatási terület érdekel bennünket, amelyről számos publikációt lehet találni, akkor a saját kutatásba valami újdonságot kell belevinni. Ha maradunk az aktuálpolitika témájánál, akkor egy korábbi, fontosnak vélt eseménnyel vagy egy, az adott eseményhez kapcsolódó személy életével ki lehet egészíteni a választott saját témát, mert ez is adhat újdonságot a kutatásnak, és akár más irányba is viheti a végén azt. Például ha a 2022-ben kitört, Szudán déli részét sújtó etnikai alapú összecsapások a választott téma, akkor a jelenlegi szudáni elnök etnikai származásának vizsgálata is lehet egy témakiegészítés. Lehet, hogy olyan érdekességeket fedezünk fel az új kiegészítő témával kapcsolatban, amely jobban érdekel majd, és részletesebben le tudjuk írni azt. Ezért is szerteágazó a tudományos kutatás.

Akkor lesz már könnyebb az adott témáról írni, forrást keresni, ha sikerült pontosan megfogalmazni a kutatás paramétereit. Ez azonban időigényes, sok energiát kell fordítani rá. Miután megvan a pontos témakör, meg lehet határozni, hogy leíró vagy feltáró jellegű lesz-e a kutatás, és azt is, hogy kik lesznek a célcsoportok.

A szakirodalmi háttér feltérképezése, felkutatása

Ha a kutatási célok megszülettek, és már tudjuk, mit szeretnénk az anyagba írni, akkor jöhet a szakirodalom feltérképezése. Ez egy nagyon nehéz része a folyamatnak, mert az internet segítségével tömérdek anyagot, folyóiratot, könyvet, szaklapot meg lehet találni pillanatokon belül kényelmesen az otthonunkból, azonban nem biztos, hogy minden, amit elolvassunk, jó és biztos forrás. A szakirodalom keresése során célszerű friss anyagokat feltárni olyan szerzőktől, akik a kutatott témában korábban is jártasak voltak, mert megnyugvást adhat számunkra, hogy olyan írásokat fogunk összegezni, amelyek biztos források. Ez időigényes folyamat, de ezáltal biztosítható az, hogy a dolgozat tudományosan elfogadottá váljék. A forrásanyagokat nem elég elolvasni és kijegyzetelni: kritikus szemmel kell megvizsgálni őket, és értékelést/következtetést kell belőlük levonni. Fontos az is, hogy ne mindig szó szerint másoljunk ki idézeteket a forrásainkból, hanem próbáljuk meg őket értelmezni és átfogalmazni.

A hipotézis megfogalmazása és a problémafelvetés

A hipotézisek (vagyis a kutatás vizsgálatokkal, elemzéssel támogatható feltevései) a hallgató által vizsgált szakterületen felmerülő probléma megoldására irányulnak. Mivel korábban, a kutatási terv első fázisában rögzítettük a vizsgálni kívánt terület bemutatását, ebben a fázisban következik a problémafelvetés és a hipotézisek felállítása. A problémát ilyenkor nem a hétköznapi nyelvhasználat szerint – mint valami rendellenességet vagy gondot – kell megfogalmazni, hanem tudományos szemmel kell vizsgálni a megválaszolatlan kérdéseket, és azokat kell problémának tekinteni. A feltételezéseket a kutatás fő gondolataiként szükséges azonosítani, a hipotézisekre adott válaszok, illetve az elemzés eredményei pedig vagy valószínűsítik, vagy valószínűtlenné teszik a hipotézist. Célszerű részletes, megfontolt érvrendszerrel dolgozni, amelyben az állítások mellett megjelennek a saját cáfolatok is.

A fogalom jelentéstartalmának meghatározása, vagyis a konceptualizálás

A kutatási terv következő fázisa a konceptualizálás, vagyis az, amikor az elméleti gondolatokat felváltják a gyakorlati megközelítések, és a fogalmak pontos tisztázása elkerülhetetlenné válik. A fogalmak jelentéstartalmának meghatározása az adatgyűjtés egyik mérföldköve. A pontos fogalomhasználat teszi lehetővé és alapozza meg, hogy valóban azt vizsgáljuk és mérjük, amire szükségünk van. A felmerülő fogalmak folyamatos finomításának köszönhetően a kutatás hitelességet nyer, tisztázza a fogalmi kereteket. A fogalmakat – akár egy külön oldalon, a kutatási terv elején vagy a végén, a felhasznált irodalomjegyzék előtt – célszerű elkülönítve, betűrendben leírni, ezáltal egyértelmű kerete lesz a dolgozatnak.

Konkrét mérési eljárás, vagyis operacionalizálás

Az operacionalizálás olyan konkrét lépésekre, műveletek meghatározására szolgál, amelyeket egy bizonyos fogalom mérésére használunk. Valójában a fogalmak tisztázásának egyik kiegészítési lehetősége, amely méri a felmerülő eljárásokat és változókat. A kutatási terv e fázisában indokolt megvizsgálni a kutatás módszertanát, vagyis azt, hogy a begyűjtött adatok elemzését kvalitatív (minőségi) vagy kvantitatív (mennyiségi) eljárás során kell elvégezni, és a mintavétel módját

is célszerű meghatározni. (Például szükséges-e interjúkat vagy kérdőívet készítenünk.)

Ennek eldöntéséhez érdemes végiggondolni az alábbi szempontokat:

- az adatok jellegét (megbízható/megtévesztő);
- az alany és a kutató kapcsolatát (közeli/távoli);
- a kutató helyét az alanyhoz képest (bennfentes/kívülálló);
- a kutatási stratégia jellegét (statikus/folyamatos);
- a magyarázat jellegét (egyedi/általános);
- és azt, hogy a társadalmat érinti-e az adott téma (befolyásolja/nem befolyásolja).

Ha ez megtörtént, akkor jól látszik majd, hogy mivel lehet jobb eredményt, illetve sikert elérni a kutatás során.

A kutatás kérdéseinek kidolgozása

Ha sikerült eldönteni, hogy a jó kutatási terv elkészítéséhez melyik adatgyűjtési módszer lesz a legmegfelelőbb, akkor a kutatási terv a következő fontos fázisához érkezett. Egy komplex feladat vár a hallgatóra, mert az interjú vagy a kérdőív kérdéseinek kidolgozása a kutatás egyik alappillére. A két adatgyűjtési módszer közt az a különbség, hogy az interjú sokszor eltérhet a megszerkesztett kérdéskéntől a beszélgetés során, azonban figyelni kell arra, hogy a szerkezeti egység ne essen szét. A kérdőívet először érdemes ismerősökkel teszteltetni, mielőtt kiküldjük a kiválasztott célközönségnek, ugyanis a teszteléskor sok hiba előjöhethet. A kérdőív és az interjú szerkezeti egységei a kutatástól függően változhatnak. Ez nem lesz problémaforrás a kutatási tervbe illesztés során.

Időbeosztás készítése

A jó kutatási terv utolsó állomása a kutatás ütemtervének elkészítése. A határidők meghatározásával strukturált keretet lehet adni a vizsgálatnak. Az időbeosztással és annak betartásával el lehet kerülni, hogy a leadási határidő közeleg, de az anyag még nem áll olyan szinten, hogy leadható legyen. Az időbeosztás felépítésével a munkafolyamat nem csúszik el. Azt viszont jó észben tartani, hogy az időbeosztás csak iránymutatás, és nem gond, ha nem éppen akkor és úgy

valószínűleg megvalósul, amikor és ahogyan az ütemterv előírja. Célszerű táblázat formájában feltüntetni a kutatás lépéseinek ütemtervét, mert jobban átlátható, mint a szöveges megfogalmazás.

A cél a jó kinézet

Egy egyszerű Word-dokumentum megírása során is érdemes figyelni a külsőségekre, mert fontos része a kutatási terv „eladásának”. A kész szöveg legyen egységes; fontos a betűtípus, a margók beállítása, a sorközök megválasztása. Ez mind csak apróságnak tetszhet, de végül szebb és olvashatóbb lesz a szöveg. Pár percet fog igénybe venni ezeknek a szövegszerkesztési paramétereknek a beállítása, de az elkészült szöveg visszagörgetésekor fel fog tűnni az olvasónak, hogy ez egy igényesen megírt kutatás. Hogy mitől lehet még szebb? Egy jó fedőlap elkészítésétől, egy igényes tartalomjegyzéktől, számos jól megválasztott képtől vagy diagramtól. Nem szabad a dolgozat végét sem elhanyagolni: a felhasznált irodalomról készüljön jegyzék; forrásmegjelölés, lábjegyzet is szerepeljen a dolgozatban, legyen tagolt a szöveg. Ezek mind-mind elősegítik a dolgozat eladhatóságát, és jelzik a szerző igényességét is.

Összefoglalás

A jó kutatási terv kiválasztása és megírása időbe telhet, de nem szabad ettől megijedni, mert ha elkezdi jobban beleásni magát az ember, akkor a tudományos mű megírása nem teher lesz, hanem lehetőség. Lehetőség egy jó dolgozatra, akár egy jó jegyre is, vagy épp az adott tudományterület elismerésére. Célszerű a felsorolt szempontok szerint megírni a művet, mert segítik az írást, és nem engedik, hogy a szerző elvessen az információk sokaságában.

Felhasznált és ajánlott irodalom

- BELWAL, Rakesh (2016): *Writing a Research Proposal – A Mini Book*, Sohar University. Oman: Brown, C. & Payne.
- BONCZ Imre (2015): *Kutatásmódszertani alapismeretek*. Pécs: Pécsi Tudományegyetem.
- ECO, Umberto (2012): *Hogyan írjunk szakdolgozatot?* Budapest: Partvonal.

- GŐCZE István (2010): *A tudományelmélet és kutatásmódszertan alapjai. A tudományos kutatás és publikálás*. Budapest: Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem.
- HAMID, Mohamed E. (2013): *How to Write a Research Proposal and a Thesis: A Manual for Students and Researchers*. (h. n.): CreateSpace Independent Publishing.
- HORNYACSEK Júlia (2014): *A tudományos kutatás elmélete és módszertana*. Budapest: Nemzeti Közzolgálati Egyetem.
- TURABIAN, Kate L. (2018): *A Manual for Writers of Research Papers, Theses, and Dissertations*. Ninth Edition: Chicago Style for Students and Researchers (Chicago Guides to Writing, Editing, and Publishing). Chicago: The University of Chicago Press.